

*Вільховченко Н. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»**Шайнер Г. І.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»*

ФАНТАСТИЗМИ ТА ТЕРМІНИ В НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ: ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У фокусі цієї роботи – фантастизми, роль яких у науковій фантастиці виконує квазіспеціальна лексика. Квазіспеціальна лексика представлена шаром лексичних новотворів, який номінує об'єкти та явища, що існують винятково в авторському фантастичному світі. Спеціальну лексику (яка включає як вигадані автором, так і власне терміни) розглядають як жанротвірну. Спеціальна лексика слугує основою лексичної системи науково-фантастичного тексту.

Дослідження доводить, що, функціонуючи в тексті, квазіспеціальна лексика здатна проявляти певний стилістичний ефект. Її поява в тексті сприяє створенню колориту фантастичності й екзотичної атмосфери. Водночас роль цього лексичного шару порівнюють із роллю власне екзотизмів, що існують у мові. Адже використання такої лексики пов'язано з номінацією певних реалій (тобто об'єктів і явищ) авторських фантастичних світів.

У статті представлено аналіз особливостей співіснування та взаємодії власне термінів і фантастизмів у сучасному англomовному науково-фантастичному тексті. З'ясовано, що така взаємодія здатна створювати мовну картину авторського фантастичного світу. У роботі показано, що власне терміни кількісно переважають над фантастизмами. Це пояснюють тим, що автор описує невідоме, фантастичне, спираючись на відоме, близьке, зрозуміле читачеві. Підкреслено, що власне спеціальна та квазіспеціальна лексика належать до спільної термінологічної системи науково-фантастичного світу. У цій системі квазіспеціальна лексика є частиною існуючої загальної термінологічної системи і не створює власної.

Проведений аналіз показав, що одиниці квазіспеціальної лексики, які належать до певної наукової галузі, здатні набувати «наукового» компонента значення. Водночас взаємодія фантастизмів і власне термінології відбувається також шляхом набуття терміном фантастичного семантичного компонента. Виконане дослідження дає змогу стверджувати, що під час взаємодії власне спеціальної та квазіспеціальної лексики створюється поняттєва система, яка покладена в основу специфічної мовної картини фантастичного світу.

Ключові слова: квазіспеціальна лексика, фантастизми, власне термінологія, наукова фантастика, художній текст.

Постановка проблеми. Низка характерних ознак (художність, фантастичність і художня імітація науковості) окреслюють жанрову специфіку наукової фантастики; вони зумовлю-

ють прагматичні особливості науково-фантастичного тексту, які визначаються художнім поєднанням елементів фантастичного вимислу з науковістю, одночасною настановою на вимисел та ілюзією достовірності [1].

Створюючи фантастичні світи, автор вводить уявні реалії, об'єкти фантастичного світу, які він/вона номінує. Отже, особливості мовної картини фантастичного світу визначаються взаємодією власне спеціальної та квазіспеціальної лексики. Останню трактуємо як шар лексичних новоутворень, який номінує об'єкти та явища, що існують суто в авторському фантастичному світі. Спеціальна лексика є жанротвірною і слугує основою лексичної системи науково-фантастичного тексту [2].

Метою статті є визначення поняття фантастизмів, а також їхньої ролі у створенні атмосфери майбутності, колориту екзотичності і фантастичності. У статті розглядаємо взаємодію квазіспеціальної лексики (тобто авторської спеціальної лексики) і власне термінів, що існують. Об'єктом дослідження є квазіспеціальна лексика (1 097 одиниць) і власне термінологія (обсягом 1 900 одиниць). Цю лексику добирали методом суцільної вибірки з англomовних науково-фантастичних творів (“Starship Titanic” Т. Джонса [14], “The road to Mars” Е. Айдла [11], “The songs of distant Earth” А. Кларка [9], “Steel heart” В. Дитца [10], “Neuromancer” У. Гібсона [12] та інших, загальним обсягом приблизно 3 500 друкованих сторінок).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у дослідження особливостей мовного оформлення науково-фантастичних творів зробили низка вітчизняних і закордонних учених. Серед них варто виокремити таких спеціалістів, як: А. Стужук, Т. Тесленко, А. Калинюк, Т. Катиш, R. Gibson, S. Mandala, D. Kirkham.

Аналіз наукових джерел показав, що лексичні новотвори детально досліджували О. Стишов, Є. Карпіловська, Ю. Костюк, Л. Струганець, К. Ahmad, J. Aitchison. Науковці приділяли увагу різним аспектам цього лексичного шару. Так, наприклад, розглядали питання впливу інновацій на стабільність мовної системи; різні типи словотвору; а також загальні проблеми розвитку лексичної системи сучасної мови. Праці дослідників дають змогу простежити наявні тенденції розвитку лексичної і семантичної систем у текстах наукової фантастики. Зокрема, вдається окреслити роль фантастизмів у створенні атмосфери майбутності й екзотичності, також особливості взаємодії фантастизмів і власне термінів.

Виклад основного матеріалу. Квасіспеціальні лексичні одиниці (тобто авторська спеціальна лексика) здатні створювати в науково-фантастичному тексті колорит фантасто-екзотичності [2]. Зазвичай уживання такої лексики пов'язано з реаліями фантастичних світів, тобто з описом іншопланетного побуту, фантастичними винаходами в галузі техніки та науки, що існують у майбутньому. Отже, уважаємо, що квазіспеціальні одиниці в науково-фантастичному тексті по суті є фантастизмами (тобто фантастичними екзотизмами).

Відомо, що власне екзотизми – це слова, запозичені з інших мов, які позначають реалії життя іншого народу чи країни. Подібно до власне екзотизмів, квазіспеціальна лексика також набуває стилістичного забарвлення в тексті: з одного боку, ця лексика є неначе знайомою, нейтральною для персонажів фантастичного світу, а з іншого – вона є новою, невідомою, екзотичною для читача.

Екзотичне забарвлення найінтенсивніше проявляється в одиницях спеціальної лексики, які корелюють із тематичними групами власне екзотизмів, що існують у мові. До них належать авторські астроніми, топоніми, ороніми, гідроніми, які є ніби знайомі «майбутнім» цивілізаціям, назви професій, закладів і організацій, назви представників флори та фауни, одиниць виміру. Наведемо приклади вживання деяких одиниць квазіспеціальної лексики, що належать до цих тематичних груп:

*“The humans, who had been led to expect something verging on paradise, had arrived to find that **Zuul** had been inhabited for hundreds of thousands of years”* [10, с. 5].

*“**Mount Purlow** had been the first to explode”* [10, с. 4].

*“A **gbaanyi** was about one and a half years, by Standard time, which was how these humans measured their days”* [17, с. 176].

*“Even the curtains in the crew rooms were woven from the hair of the **silky canadil**, which lives high up in the **Mountains of Merlor**”* [14, с. 148].

У цих прикладах спостерігаємо використання фантастизмів, які належать до різних тематичних груп і створюють колорит фантасто-екзотичності у творах: **Zuul** (вигаданий астронім), **Mount Purlow**, **Mountains of Merlor** (іншопланетні ороніми), **gbaanyi** (одиниця іншопланетного виміру часу), **silkycanadil** (назва представника іншопланетної фауни). Наведені групи фантастизмів співвідносяться з тематичними групами власне екзотизмів. Це означає, що квазіспеціальна лексика визначається тематичними розрядами екзотизмів. Відомо, що під час змальовання реалій минулих епох у художньому тексті як зображувальний засіб використовують застарілу лексику (архаїзми). За аналогією, під час опису прийдешніх часів подібну стилістичну функцію виконують фантастизми майбутнього:

*“She, Captain Becker, RK, and Aari had stood on the lowered platform of the **robotlift**”* [17, с. 14].

В уривку використано **robotlift**, фантастизм, який позначає роботизований ліфт. Це предмет «існує» лише в авторському фантастичному світі. Зазначений фантастизм створює атмосферу майбутності, оскільки світ, де існує цей предмет, є у вигаданому майбутньому. Зазначимо, що майбутність розглядаємо з погляду читача, який сприймає текст. Щодо внутрішньотекстового, персонажного, погляду час теперішній.

Унікальною рисою лексичного оформлення науково-фантастичних текстів, як засвідчує дослідження, є взаємодія власне термінології та фантастизмів. За взаємодії вони здатні створювати мовну картину авторського фантастичного світу.

Мовна картина фантастичного світу в нашому дослідженні визначається як відображення у знаковому вигляді природної мови як фантастичних побутових, так і наукових знань. Вони охоплюють ті, які вигадав автор, а також ті, які справді існують та відображають фантастичні знання персонажів про свій світ. Зокрема, мовна картина фантастичного світу базується на понятійній системі, що налічує як власне термінологію, так і фантастизми, функціонування яких у науковій фантастиці ґрунтується на взаємодії.

Зазначимо, що в науково-фантастичному тексті спеціальні лексичні одиниці (як власне терміни, так і квазіспеціальна лексика) входять до спільної термінологічної системи, що належить до певної наукової галузі. У результаті виконаного дослідження ми дійшли висновку, що квазіспеціальна лексика певним чином «вбудовується» у загальну термінологічну систему, а не створює власну. Отже, одиниці квазіспеціальної лексики, які належать до певної наукової галузі, набувають «наукового» компонента значення. З іншого боку, взаємодія фантастизмів і власне термінології, згідно з нашими спостереженнями, відбувається також шляхом набуття терміном фантастичного семантичного компонента.

Іншою особливістю взаємодії одиниць спеціальної лексики в науково-фантастичному тексті є те, що автор у своєму творі описує невідоме, фантастичне, спираючись на відоме та використовуючи власне спеціальну лексику. Проаналізуємо взаємодію фантастизмів і власне термінів у такому прикладі:

*“Their attention was immediately focused on **“the Princess Diana”**, a monstrously large solar cruiser, the flagship of the **Kepler fleet**. It was the most gigantic cruise ship they had ever seen”* [14, с. 20].

У цьому прикладі живають як власне терміни (**flagship**, **cruiseship**), так і фантастизми (**Kepler fleet**, **solar cruiser**, **“the Princess Diana”**). Тут простежуємо взаємодію фантастизмів із власне спеціальними одиницями. Зокрема, словосполучення **solar cruiser** складається із двох власне термінів і набуває фантастичного змісту саме у словосполученні, яке слугує гіперонімом квазіноменклатурної одиниці **“the Princess Diana”**. Нового фантастичного змісту набуває й власне термін **fleet**, який ужито у словосполученні **Kepler fleet**, що має означуване слово **Kepler** і позначає належність до чужої цивілізації. **Flagship** є терміном, однак за взаємодії із квазітермінами **Kepler fleet** та **solar cruiser** так само набуває нового семантичного компонента «флагман іншопланетного флоту». І, зрештою, **cruise ship** отримує фантастичний семантичний компонент, оскільки в даному прикладі слугує синонімом квазітерміна **solar cruiser**.

Наведемо ще один приклад взаємодії фантастизмів і термінів:

*“From the **Central Well** of the **Starship** ran two great canals – one to the **fore** and one to the **aft**. These partly had the effect of cooling **the engines**, but they were also elegant recreational facilities”* [14, с. 23].

Тут спостерігаємо взаємодію фантастизмів (**Central Well**, **Starship**) з термінами (**fore**, **aft**, **engines**). Взаємодіючи із квазіспеціальною одиницею **Starship**, одиниці **fore**, **aft** і **engines** набувають фантастичного семантичного компонента «ніс, корма і двигуни космічного човна».

Наступний приклад також ілюструє таку взаємодію:

*“There was the famous house he designed for Gardis **Arbledonter**, the **Professor of Mathematical Implausibilities***

at *Blerontis University*, in which the doors were actually radio sets and entrance and egress was gained via the bath" [14, с. 31].

У наведеному прикладі вжито квазіспеціальні словосполучення *Professor of Mathematical Implausibilities* і *Blerontis University*, до складу яких входить власне спеціальна лексика (*Professor, Mathematical, University*). У першому словосполученні взаємодія спеціальної лексики, яка в мові зазвичай не сполучається, наповнює словосполучення фантастичним змістом. У другому словосполученні поєднано фантастизм *Blerontis* (що позначає належність до іншопланетної цивілізації) з одиницею *University*. Крім того, поєднання цих слів концентрує фантастичну атмосферу, адже згадано науковий ступінь вигаданої науки в університеті на вигаданій планеті. Тож виконаний аналіз спеціальної лексики в науковій фантастиці дає змогу дійти висновку, що у взаємодії власне спеціальної та квазіспеціальної лексики створюється поняттєва система, яка покладена в основу специфічної мовної картини фантастичного світу.

Висновки. Квазіспеціальна лексика в науковій фантастиці відіграє роль фантастизмів. Функціонуючи в тексті, вона здатна створювати колорит фантастичності й екзотичності. Співіснування і взаємодія в науково-фантастичному тексті термінів і фантастизмів створює мовну картину фантастичного світу. Кількісна перевага власне термінів пов'язана з тим, що автор намагається описувати невідоме, фантастичне з опертям на відоме, тому використовує власне термінологію. Власне спеціальна та квазіспеціальна лексика належать до спільної термінологічної системи науково-фантастичного світу, у якій квазіспеціальна лексика є частиною існуючої загальної термінологічної системи і не створює власної. У перспективі дослідження: особливості словотвору фантастизмів конкретних англомовних авторів із метою простежити сучасні тенденції у створенні мовної системи фантастичних світів.

Література:

1. Вільховченко Н, Колесник Г. Особливості функціонального підходу до дослідження науково-фантастичного тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 2 (70). С. 45–47.
2. Вільховченко Н. Системний характер квазіспеціальної лексики в науково-фантастическом тексті. *Південний архів (філологічні науки)*. 2019. Вип. 78. С. 62–65.
3. Карпіловська Є. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: Регулятори системної рівноваги. *Мовознавство*. 2008. № 2. С. 148–158.
4. Костюк Ю. Афіксальне словотворення суспільно-політичної неолексики. *Лінгвостилістичні студії*. 2017. С. 78–84.
5. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
6. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.
7. Ahmad K. Neologisms, Noncesand Word Formation. *The 9th EURALEX Int. Congress, 8–12 August 2000, Munich*. Vol II. Munich : Universit at Stuttgart. P. 711–730.
8. Aitchison J. *Language Change: Decay or Evolution*. Cambridge, 1991. 240 p.
9. Clarke A. *The Songs of Distant Earth*. London, 2001. 242 p.
10. Dietz W. *Steelheart*. New York, 1998. 324 p.
11. Gibson R. *Inventors of Words – Neologisms in science fiction*. URL: <https://ezinearticles.com/?Inventors-of-Words---Neologisms-in-Science-Fiction&id=842869> (дата звернення: 20.01.2020).
12. Gibson W. *Neuromancer*. New York, 1984. 271 p.
13. Idle E. *The Road to Mars*. London, 1999. 309 p.
14. Jones T. *Starship Titanic*. New York, 1998. 246 p.
15. Kirkham D. *Encountering conlangs. Babel. The Language Magazine*. 2017. № 18. P. 10–15.
16. Mandala S. *The Language in Science Fiction and Fantasy*. New York, 2012. 246 p.
17. McCaffrey E., Scarborough A. *Acorna's World*. New York, 2000. 306 p.

Vilkhovchenko N., Shayner H. **Fantastisms and terms in the science-fiction text: principles of interaction**

Summary. The paper focuses on the quasi-special vocabulary which plays the role of fantastisms. Quasi-special vocabulary is represented by a layer of neologisms which nominate objects and phenomena that exist only in the author's imaginary world. Special vocabulary is considered to be a genre-shaping one. Thus, it serves as the basis of the lexical system in science-fiction text.

The study proves that quasi-special vocabulary is able to create certain stylistic effect while functioning in the text. So, when it appears in the text, it generates exotic colouring and fantasy atmosphere. The role of this lexical layer is compared to the one of the exotisms' that exist in the language. This can be explained by the use of such vocabulary that is connected with designation of realias (i.e. objects and phenomena) of the authors' imaginary world.

The article presents the analysis of peculiarities of lexical system in modern English-speaking science fiction texts. These peculiarities are the result of coexistence and interaction of terms and fantastisms in science-fiction. Such interaction is able to create unique linguistic picture of the author's imaginary world.

As the matter of fact, terms predominate quantitatively over fantastisms in the text. The study shows that it happens because the author describes unknown imaginary phenomena, with the base on the familiar ones that are understandable to the reader. The paper emphasizes that the special and quasi-special vocabulary belong to the same terminological system of the author's imaginary world. Thus, quasi-special vocabulary does not create terminological system of its own, as it is included into the existing one.

Fantastisms can be a part of a particular scientific field. They are capable of acquiring a "scientific" component of meaning. At the same time, the interaction of fantastisms and terminology result in the term's acquisition of a fantasy semantic component. The research shows specific linguistic picture of the imaginary world is based on the conceptual system which is created through the interaction of the special and quasi-special vocabulary.

Key words: quasi-special vocabulary, science fiction, terminology, science fiction, artistic text.